

агора

Випуск 15 • Російсько-українські відносини:
від травм та конфліктів
до примирення та співучасті

Київ
2015

УДК 327.5((470+571):477)(082)
ББК 66.4(2Рос)я43+66.4(4Укр)я43
А24

Новий випуск збірника «Агора», що видається Київським офісом Інституту Кеннана з 2005 року, присвячено питанням російсько-українських відносин після Євромайдану. У збірнику аналізуються перспективи співпраці між публічними інтелектуалами, науковцями, представниками громадянського суспільства та журналістами двох країн після анексії Криму та підтримки керівництвом Російської Федерації збройного конфлікту на Донбасі, а також результати, які ця довгострокова співпраця може мати задля примирення двох народів у майбутньому.

Головний редактор:
Катерина Смаглій

Редактор англomовного тексту:
Емма Дорст

Редакційна колегія:
Антоніна Колодій (Україна)
Іван Курілла (Росія)
Михайло Мінаков (Україна)
Александр Окунь (Росія)

*Видання здійснене за підтримки Інституту Кеннана
Центру Вудрдо Вілсона, Вашингтон*

Погляди авторів можуть не збігатися з офіційною позицією редакції та Інституту Кеннана

При використанні матеріалів, розміщених у журналі,
посилання на «Агору» обов'язкове

ISBN 978-966-518-688-5

© Інститут Кеннана, Київський проект, 2015
© Видавничий дім «Кієво-
Могилянська академія», 2015
© Остапов О. Я., художнє оформлення, 2015

ЗМІСТ

Вступ	5
Введение	9
Introduction	13

<i>Mykhailo Minakov</i> Eastern European Traumas of 20 th century. Lessons for Our Political Creativity	17
---	----

I. УКРАЇНА-РОСІЯ: СКЛАДНИЙ ЕТАП ВІДНОСИН

<i>Михайло Пашков</i> Російсько-український конфлікт: фактор відчуження	21
--	----

<i>Александр Оболонский</i> Цинизм и романтизм как факторы политической жизни: Украина и Россия	27
--	----

<i>Лариса Дериглазова</i> Жить не по лжи в условиях невообразимого	33
---	----

<i>Катерина Смаглий</i> Проект «Украина своими глазами» как зеркало российско-украинских отношений	38
---	----

II. РОЛЬ МЕДІА В УКРАЇНО-РОСІЙСЬКИХ ВЗАЄМИНАХ

<i>Антоніна Колодій</i> Концептуалізація брехні і безсилля правди (можливі шляхи протидії методам «консцієнтальної війни»)	46
---	----

<i>Роман Шутов</i> Стратегія та можливості інформаційно-психологічного впливу Росії на територіях, підконтрольних урядові України	53
--	----

<i>Віталій Жугай</i> Збалансованість інформації у ЗМІ як стандарт якісної преси	59
--	----

<i>Надежда Ажгихина</i> «Две страны – одна профессия». Заметки на полях документов диалога российских и украинских профессиональных журналистских организаций в 2014–2015 гг.	64
---	----

III. КУЛЬТУРА, МОВА ТА ПСИХОЛОГІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ДІАЛОГУ

<i>Victoria Teliga</i> Ukrainian-Russian dialogue: the case for cultural diplomacy?	69
<i>Natalia Kudriavtseva</i> Multilingualism in Ukraine: Beyond History and Identity	74
<i>Galina Alekseeva</i> Ukrainian Authors in Tolstoy's Personal Library	79
<i>Alexander Shapiro</i> Psychology and the Current Russian-Ukrainian Crisis.....	81

IV. ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВІДНОСИН

<i>Ольга Носова</i> Угода про асоціацію України та Європейського Союзу: економічні наслідки.....	86
<i>Олександр Бабанін</i> Україна–США–РФ: роль громадськості у вирішенні проблем енергетики.....	92
<i>Сергей Шенин</i> Трансформація російського общества и російско-украинский диалог	97
Наші автори	100

ВСТУП

П'ятнадцятий випуск «Агори» пропонує читачеві збірку наукових і публіцистичних статей українських і російських авторів, які прагнуть зробити свій внесок у подолання нинішніх важких проблем у відносинах України і Росії. Починати, на їхню думку, слід насамперед з діалогу небайдужих до суспільних справ людей інтелектуальної праці, яких прийнято називати публічними інтелектуалами. Вони більше, ніж будь-хто інший, повинні вміти і хотіти піднятися над болями й упередженнями сьогодення і побачити перспективу. Саме з цією метою у травні 2015 року була організована конференція українських і російських випускників Інституту Кеннана.

Останні два роки виявилися одними з найважчих в історії відносин Росії та України. Пропаганда, справедливі і несправедливі образи, і найстрашніше – загибель тисяч людей, вже створили між двома народами стіну недовір'я, а для багатьох українців і росіян – ворожості один до одного.

Може здатися, що можливості гуманітарної інтелігенції в цій ситуації невеликі; політики не прислухаються до її думки. Проте сьогодні на інтелектуалах двох країн лежить величезна відповідальність за майбутнє відносин українського і російського народів. Ми впевнені, що в цьому майбутньому злочини будуть названі злочинами, помилки – помилками, герої – героями, а жертви – жертвами. Ми також упевнені, що це будуть конкретні люди, а не народи в цілому. Але і тоді особиста провина не зніме проблеми колективної відповідальності, а Росії й Україні треба буде вибудовувати нові відносини.

Завдання інтелектуалів двох країн полягає в тому, щоб не допустити зведення картини світу до чорно-білого протистояння. І російське, й українське суспільства – складні за своєю структурою; ця складність може бути живильним ґрунтом для конфліктів, зовнішніх і внутрішніх, але вона ж може стати основою для відновлення відносин двох країн. Пропаганда говорить «мовою війни», але інтелектуали не повинні бути частиною пропаганди.

Зустрівшись у Глібівці під Києвом, інтелектуали двох країн на своєму досвіді переконалися, як складно стало знаходити мову, яка нас об'єднує, як легко можна втрапити у больову точку іншої сторони необережним словом і як можна спровокувати конфлікт, узявши за основу неприйнятну для діалогу мову опису дійсності. Це лиш підкреслює важливість пошуків загальної основи для такої розмови. Якщо вона не стане в нагоді політикам сьогодні, то неодмінно буде затребуваною завтра.

Кожен автор реалізовує свій намір зробити хоч невеликий внесок у справу майбутнього порозуміння, звертаючись до сфери власної професійної зацікавленості. Автори по-різному підійшли до завдання оформлення своїх думок: серед статей є і більш академічні, і більш емоційно-публіцистичні тексти, проте всіх нас об'єднує завдання пошуку мови для діалогу.

Вступна стаття *Михайла Мінакова* апелює до необхідності усім східноєвропейським народам дистанціюватись від травм ХХ століття, які роблять нас песимістами, пам'ятати про сумні сторінки історії, але «не дозволити їм обмежити наші можливості» в побудові майбутнього. «Нинішнє завдання примирення, – на думку автора, – є першим кроком у довгостроковій стратегії для успішного майбутнього Східної Європи».

Статті *першого розділу* розкривають українсько-російські відносини на нинішньому етапі під різними кутами зору.

Михайло Пашков на великому соціологічному матеріалі показує наростання відчуженості між двома народами внаслідок російсько-українського конфлікту, падіння пріоритетності відносин з РФ для України, наголошує на необхідності вибудовувати нову «парадигму співіснування» з сусідньою державою, оскільки примирення з сучасною путінською Росією, на його думку, неможливе. Водночас потрібно бачити й іншу мету: відновлення взаємної довіри суспільств обох країн при повазі суверенного права кожного народу визначати державний лад у своїй країні та вектор її цивілізаційного розвитку.

Олександр Оболонський розглядає російсько-українські відносини останніх років з позицій оцінки та співставлення моральної бази політичних протестів у Росії та Україні в рамках шкали «цинізм – романтизм». Аналізуючи еволюцію політичного цинізму в Росії на тлі ціннісної аномії суспільства та орієнтації російських офіційних кіл на «знижувальну» адаптацію, автор протиставляє цій тенденції спробу «прориву до відкритої моделі суспільства майбутнього» української революції, з її романтизмом та орієнтацією на «підвищувальну» адаптацію. «Моральний обов'язок інтелектуалів обох наших країн, – зазначається у статті, – делегітимізувати політичний цинізм, сприяти зрушенню політичного “маятника” до раціоналізму».

Лариса Дериглазова розглядає проблему двосторонніх відносин у широкому контексті особливостей сучасних неконвенціональних воєн, підкреслюючи при цьому необхідність обговорювати «немислимість» того, що нині відбувається у відносинах Росії та України. Авторка констатує «схожий розвиток подій» в обох країнах – в умовах цього «немислимого» конфлікту: «пропаганда замість інформації, мобілізація для “перемоги” замість знаходження компромісу, необхідного для досягнення миру; спрощення та схематизація замість прагнення зрозуміти комплексні проблеми і знайти способи їх вирішення». Звідси випливає її заклик до експертів з обох країн: не звинувачуючи один одного, дотримуватись формули «Жити не по брехні!», запропонованої Олександром Солженіциним ще в 1972 році.

У статті *Катерини Смаглій* проаналізовані практичні спроби подолання страху та упередженості силами громадських активістів України та Росії, які під егідою Київського офісу Інституту Кеннана здійснюють проект «Україна своїми очима». В його рамках були організовані короткі візити російських активістів, журналістів, представників аналітичних центрів і діячів мистецтва до України, щоб вони могли сформулювати власну думку про життя українців після Євромайдану. Мета проекту – показати важливість підтримки контактів між українськими та російськими неурядовими організаціями і громадянами, налагодження громадського діалогу, культурної та міжособистісної дипломатії, а також, враховуючи слабкість російського громадянського суспільства, окреслити можливі напрями громадянської освіти в Росії.

У *другому розділі* зібрані статті, що стосуються інформаційної війни, пропаганди і контрпропаганди, позитивного та негативного впливу різних видів ЗМІ на відносини України й Росії, а також проаналізований досвід діалогу російських і українських професійних журналістських організацій у 2014–2015 рр.

Антоніна Колодій аналізує особливості сучасної російської «чорної» пропаганди, звертаючи увагу на її методологічну опрацьованість російськими теоретиками неконвенціональних воєн, такими як Є. Месснер (теорія «мятежевойны»), Ю. Громико та Ю. Крупнов (теорія «консцієнтальної війни»), В. Сурков (концепція «нелінійних воєн»). «Консцієнтальна війна» – це війна на знищення деяких видів свідомості та ідентичності. Серед її методів інформаційного, психологічного і навіть фізіологічного впливу на противника провідне місце відводиться несамовитій брехні, підкріпленій сфабрикованими телекартинками. Автор підкреслює, що для протидії цим методам потрібні значні зусилля інтелектуалів обох країн, між якими через війну дискурсів у даний час немає необхідного взаєморозуміння.

Метою статті *Романа Шутова* є визначення ступеня ефективності російської пропаганди на територіях, контрольованих урядом України, і можливих шляхів мінімізації її наслідків – з точки зору національної безпеки України в умовах неоголошеної війни. Автор аналізує діяльність держави, ЗМІ та громадянського суспільства у частині протидії пропаганді й робить висновки щодо невисокої ефективності їхніх зусиль, оскільки в Україні все ще залишається широкий простір для

здійснення Росією інформаційно-психологічного впливу на території України. Стаття пропонує варіанти рішень для мінімізації ризиків, джерелом яких є російська пропаганда.

Віталій Жугай розглядає особливості висвітлення міждержавних відносин між Україною і Російською Федерацією у 2014–2015 рр., концентруючи увагу на етичному аспекті подачі новин в умовах анексії Криму, воєнних дій на сході України та інформаційної війни Росії проти України. У статті здійснено аналіз тематичного, жанрового, візуального спектру матеріалів, на основі якого автор доходить висновку, що «ні російські, ані українські медіа у висвітленні міждержавних відносин не подають інформацію... настільки збалансовано, наскільки цього вимагають критерії якісної преси. Журналісти також недостатньо керуються етичними нормами у своїй роботі». Водночас порівняння медійної продукції двох країн свідчить, що ЗМІ Росії більше «надуживають незбалансованим поданням інформації, порушенням етичних норм, використанням мови ненависті, закликами до насильницького повалення існуючого [в Україні] конституційного ладу...».

Надежда Ажгихіна аналізує досвід діалогу російських і українських професійних журналістських організацій у 2014–2015 рр., підтриманого низкою міжнародних та міждержавних організацій, що стежать за правами людини і свободою слова та незалежністю ЗМІ, й робить висновок, що такий діалог створює реальні перспективи для подолання «інформаційної війни» і проявів «мови ворожнечі» й агресії в ЗМІ.

У *третьому розділі* читач знайде публікації про роль культурної дипломатії в налагодженні українсько-російського діалогу, культурні обміни між українськими та російськими письменниками в минулому, а також про деякі психологічні аспекти подолання сучасної кризи українсько-російських відносин.

Зокрема, *Вікторія Теліга* досліджує потенціал та обмеження культурної дипломатії як механізму налагодження українсько-російських зв'язків у нинішній ситуації. У статті охарактеризовані особливості підходів Росії та України до використання своєї історії та культурної спадщини (чи нехтування ними) для досягнення цілей внутрішньої та зовнішньої політики, а також надані певні рекомендації щодо того, як Україна могла би посилити маркетинг свого культурного продукту, сприяючи тим самим розгортанню рівноправного діалогу та налагодженню партнерських стосунків між Україною та Росією у майбутньому.

У статті *Наталії Кудрявцевої* розглядається питання мови в Україні. «Про-конфліктне розуміння українсько-російської двомовності, яке превалує в Україні і ґрунтується на понятті ідентичності та історичній пам'яті», на думку авторки, може змінитися на більш розсудливе й перспективне, якщо розглядати його «в парадигмі новітніх нейрофізіологічних та психологічних студій».

Галина Алексєєва дає літературознавчий огляд представленості українських авторів в особистій бібліотеці Л. Толстого. На основі вивчення бібліотеки класика російської літератури авторка робить висновок, що глибока зацікавленість Толстого світовою літературою поширювалась і на твори українських письменників, до яких він ставився з великою повагою, а в останні роки свого життя мав особисті контакти і листування з деякими представниками української інтелігенції та українського народу.

Олександр Шапіро акцентує увагу на важливості врахування особливостей психології та сімейного виховання у визріванні й подоланні російсько-української кризи; аналізує психологічні аспекти спілкування українських та російських випускників Інституту Кеннана на конференції в Глівівці (травень, 2015 р.) та робить припущення, що відносини між Україною й Росією можна буде вважати добросусідськими, якщо вони відповідатимуть народному прислів'ю про те, що добрим є той сусід, якого не помічаєш.

В окремих, *четвертий розділ* винесено статті про міжнародні економічні відносини, включно з питаннями міжнародних санкцій та допомоги Україні, а також про роль громадськості у вирішенні економічних проблем.

У статті *Ольги Носової* проаналізовані умови виконання, шляхи реалізації та економічні наслідки угоди про асоціацію України та ЄС. На основі дослідження ефективності функціонуючих інститутів, стану соціальної та демографічної структури суспільства авторка відзначає уповільнення темпів проведення ринкових реформ в Україні. Водночас порівняльний аналіз вигод і затрат учасників договору, на її думку, дозволяє визначити привабливість співробітництва в рамках

європейського вектора розвитку, а також вивчити нові потенційні можливості у процесі європейської інтеграції.

Статтю *Олександра Бабаніна* присвячено питанням розвитку енергетики (переважно газового комплексу) в Україні, США і Росії. Автор наголошує на тому, що незалежна експертна спільнота має брати участь у висвітленні і розв'язанні проблем цієї галузі, діючи в інтересах суспільства. Корисною, на думку автора, була б також співпраця експертів трьох країн для підвищення енергоефективності їхніх економік.

Сергій Шенін ділиться міркуваннями про формування необхідних умов для відновлення російсько-українського діалогу, розглядаючи зміни в економіці та політиці Росії під впливом санкцій, а також спроби Заходу впливати на економічні реформи в Україні шляхом надання їй допомоги. На думку автора, ні санкції, які лише консоліднують суспільство і зміцнюють позиції влади, ні підтримка української економіки, яка є недостатньою, слабо продуманою і неадекватною ситуації, не ведуть до відновлення балансу сил в регіоні. Відповідно робиться висновок, що умови для російсько-українського діалогу не дозріли, хоча зусилля інтелектуалів можуть прискорити цей процес.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що менша частина учасників дискусії в Глібівці та авторів пропонованого випуску «Агори» схильні виходити з позиції визнання відповідальності обох сторін, України і Росії, за виникнення конфлікту, і вважають головним завданням згладжування наслідків обопільних прорахунків. Друга, більша частина, навпаки, вважає першочерговою справою для обох товариств визнання існування російської агресії проти України і виключає можливість швидкого порозуміння – через позицію нинішнього кремлівського керівництва і конфронтаційний дискурс еліт, який базується на світоглядних та фактологічних протилежностях в інтерпретації подій. Але обидві групи сходяться в тому, що, незалежно від розбіжностей в їхніх поглядах, інтелектуали повинні прагнути стояти на боці правди, налагоджувати діалог і не втрачати перспективу майбутнього порозуміння.

Антоніна Колодій,
член редколегії,
голова Асоціації українських випускників
Інституту Кеннана

Іван Курілла,
член редколегії,
голова Ради Російського товариства випускників
Інституту Кеннана

ВВЕДЕНИЕ

Пятнадцатый выпуск «Агоры» предлагает читателю сборник научных и публицистических статей украинских и российских авторов, которые стремятся внести свою лепту в преодоление нынешних тяжелых проблем в отношениях Украины и России. Начинать, по их мнению, следует в первую очередь с диалога небезразличных к общественным делам людей интеллектуального труда, которых принято называть публичными интеллектуалами. Они больше, чем кто-либо другой, должны уметь и хотеть подняться над болью и предубеждениями сегодняшнего дня и увидеть перспективу. Именно с этой целью в мае 2015 г. была организована конференция украинских и российских выпускников Института Кеннана.

Последние два года оказались одними из самых тяжелых в истории отношений России и Украины. Пропаганда, справедливые и несправедливые обиды, и самое страшное, гибель тысяч людей уже создали между двумя народами стену недоверия и, для многих украинцев и россиян, – враждебности по отношению друг к другу.

Может показаться, что возможности гуманитарной интеллигенции в этой ситуации невелики; политики не прислушиваются к ее мнению. Однако сегодня на интеллектуалах двух стран лежит огромная ответственность за будущее отношений украинского и российского народов. Мы уверены, что в этом будущем преступления будут названы преступлениями, ошибки – ошибками, герои – героями, а жертвы – жертвами. Мы также уверены, что это будут конкретные люди, а не народы в целом. Но и тогда личная вина не снимет проблему коллективной ответственности, а России и Украине надо будет выстраивать новые отношения.

Задача интеллектуалов двух стран заключается в том, чтобы не допустить сведения картины мира к черно-белому противостоянию. Оба общества, – и российское, и украинское, – сложны по своему составу; эта сложность может быть питательной почвой для конфликтов, внешних и внутренних, но она же может послужить основой для восстановления отношений двух стран. Пропаганда говорит на «языке войны», но интеллектуалы не должны быть частью пропаганды.

Собравшиеся под Киевом в мае 2015 года интеллектуалы двух стран на своем опыте убедились, как сложно нам стало нащупывать объединяющий нас язык, как легко можно попасть в болевую точку другой стороны неосторожным словом, и как можно спровоцировать конфликт, взяв за основу неприемлемый для диалога язык описания действительности. Именно поэтому так важны поиски общей основы для такого разговора. Если он не пригодится политикам сегодня, то обязательно будет востребован завтра.

Намерение сделать хоть небольшой вклад в дело будущего взаимопонимания каждый автор реализует, обращаясь к сфере своей профессиональной заинтересованности. Авторы по-разному подошли к задаче оформления своих мыслей: среди статей есть и более академичные, и более эмоционально-публицистические тексты, однако всех нас объединяет задача поиска языка для диалога.

Вступительная статья *Михаила Минакова* апеллирует к необходимости всем восточноевропейским народам дистанцироваться от травм XX века, которые делают нас пессимистами,

помнить о печальных страницах истории, но «не позволить им ограничить наши возможности» в построении будущего. «Нынешняя задача примирения, – по мнению автора, – является первым шагом в долгосрочной стратегии для успешного будущего Восточной Европы».

Статьи *первого раздела* раскрывают украинско-российские отношения на нынешнем этапе под разными углами зрения.

Михаил Пашков на большом социологическом материале показывает нарастание отчужденности между двумя народами в результате российско-украинского конфликта, падения приоритетности отношений с Российской Федерацией для Украины, отмечает необходимость выстраивать новую «парадигму сосуществования» с соседним государством, поскольку примирение с современной путинской Россией, по его мнению, невозможно. Но в то же время, нужно видеть и другую цель: возобновление взаимного доверия обществ обеих стран при уважении суверенного права каждого народа определять государственный строй в своей стране и вектор ее цивилизационного развития.

Александр Оболонский рассматривает российско-украинские отношения последних лет с позиций оценки и сопоставления моральной базы политических протестов в России и Украине в рамках шкалы «цинизм – романтизм». Анализируя эволюцию политического цинизма в России на фоне ценностной аномии общества и ориентации российских официальных кругов на «понижающую» адаптацию, автор противопоставляет этой тенденции попытку «прорыва к открытой модели общества будущего» украинской революции, с ее романтизмом и ориентацией на «повышающую» адаптацию. «Моральная обязанность интеллектуалов обеих наших стран, – отмечается в статье, – делегитимизировать политический цинизм, способствовать сдвигу политического “маятника” к рационализму».

Лариса Дериглазова рассматривает проблему двусторонних отношений в широком контексте особенностей современных неконвенциональных войн, подчеркивая при этом необходимость обсуждать «немыслимость» того, что в настоящее время происходит в отношениях России и Украины. Автор констатирует «похожее развитие событий» в обеих странах – в условиях этого «немыслимого» конфликта: «пропаганда вместо информации, мобилизация для “победы” вместо нахождения компромисса, необходимого для достижения мира; упрощение и схематизация вместо стремления понять комплексные проблемы и найти способы их решения». Отсюда вытекает ее призыв к экспертам из обеих стран: не обвиняя друг друга, придерживаться формулы «Жить не по лжи!», предложенной Александром Солженицыным еще в 1972 году.

В статье *Катерины Смаглий* проанализированы практические попытки преодоления страха и предубеждения силами общественных активистов Украины и России, которые под эгидой Киевского офиса Института Кеннана осуществляют проект «Украина своими глазами». В его рамках были организованы короткие визиты российских активистов, журналистов, представителей аналитических центров и деятелей искусства в Украину, чтобы они могли сформировать собственное мнение о жизни украинцев после Евромайдана. Цель проекта – показать важность поддержки контактов между украинскими и российскими неправительственными организациями и гражданами, налаживание общественного диалога, культурной и межличностной дипломатии, а также, учитывая слабость российского гражданского общества, наметить возможные направления гражданского образования в России.

Во *втором разделе* собраны статьи, касающиеся информационной войны, пропаганды и контрпропаганды, позитивного и негативного влияния разных видов СМИ на отношения Украины и России, а также проанализирован опыт диалога российских и украинских профессиональных журналистских организаций в 2014–2015 гг.

Антонина Колодий анализирует особенности современной российской «черной» пропаганды, обращая внимание на ее методологическую проработанность российскими теоретиками неконвенциональных войн, такими как Е. Месснер (теория «мятежевойны»), Ю. Громько и Ю. Крупнов (теория «консциентальной войны»), В. Сурков (концепция «нелинейных войн»). «Консциентальная война» – это война на уничтожение некоторых видов сознания и идентичности. Среди ее методов информационного, психологического и даже физиологического воздействия на противника ведущее место отводится неистовой лжи, подкрепленной сфабрикованными телекартинками. Автор подчеркивает, что для противодействия этим методам нужны значительные усилия интел-

лектуалов обеих стран, между которыми в настоящее время нет необходимого взаимопонимания из-за войны дискурсов.

Целью статьи *Романа Шутова* является определение степени эффективности российской пропаганды на территориях, контролируемых правительством Украины, и возможных путей минимизации ее последствий – с точки зрения национальной безопасности Украины в условиях непровозглашенной войны. Автор анализирует деятельность государства, СМИ и гражданского общества в части противодействия пропаганде и делает выводы относительно невысокой эффективности их усилий, поскольку для осуществления Россией информационно-психологического влияния на территории Украины все еще остается широкое пространство. Статья предлагает варианты решений для минимизации рисков, источником которых является российская пропаганда.

Виталий Жугай рассматривает особенности освещения межгосударственных отношений между Украиной и Российской Федерацией в 2014–2015 гг., концентрируя внимание на этическом аспекте подачи новостей в условиях аннексии Крыма, военных действий на Востоке Украины и информационной войны России против Украины. В статье осуществлен анализ тематического, жанрового, визуального спектра материалов, на основе которого автор приходит к выводу, что «ни российские, ни украинские медиа в освещении межгосударственных отношений не подают информацию настолько сбалансировано, насколько этого требуют критерии качественной прессы. Журналисты также недостаточно руководствуются этическими нормами в своей работе». В то же время, сравнение медийной продукции двух стран свидетельствует, что СМИ России «больше злоупотребляют несбалансированной подачей информации, нарушением этических норм, использованием языка ненависти, призывами к насильственному свержению существующего [в Украине] конституционного строя».

Надежда Ажгихина анализирует опыт диалога российских и украинских профессиональных журналистских организаций в 2014–2015 гг., поддержанного рядом международных и межгосударственных организаций, которые следят за правами человека, свободой слова и независимостью СМИ, и делает вывод, что такой диалог создает реальные перспективы для преодоления «информационной войны» и проявлений «языка вражды» и агрессии в СМИ.

В третьем разделе читатель найдет публикации о роли культурной дипломатии в налаживании украинско-российского диалога, культурных обменах между украинскими и российскими писателями в прошлом, а также о некоторых психологических аспектах преодоления современного кризиса украинско-российских отношений.

В частности, *Виктория Телига* исследует потенциал и ограничения культурной дипломатии как механизма налаживания украинско-российских связей в нынешней ситуации. В статье охарактеризованы особенности подходов России и Украины к использованию своей истории и культурного наследия (или пренебрежение ими) для достижения целей внутренней и внешней политики, а также предложены определенные рекомендации относительно того, как Украина могла бы усилить маркетинг своего культурного продукта, способствуя тем самым разворачиванию равноправного диалога и налаживанию партнерских отношений между Украиной и Россией в будущем.

В статье *Натальи Кудрявцевой* рассматривается вопрос языка в Украине. «Про-конфликтное понимание украинского-русского двуязычия, которое превалирует в Украине и основывается на понятии идентичности и исторической памяти», по мнению автора, может смениться более благоразумным и перспективным, если рассматривать его «в парадигме новейших нейрофизиологических и психологических исследований».

Галина Алексеева дает литературоведческий обзор представленности украинских авторов в личной библиотеке Льва Толстого. На основе изучения библиотеки классика российской литературы автор делает вывод, что глубокая заинтересованность Толстого мировой литературой распространялась и на произведения украинских писателей, к которым он относился с большим уважением, а в последние годы своей жизни имел личные контакты и переписку с некоторыми представителями украинской интеллигенции и украинского народа.

Александр Шапиро акцентирует внимание на важности учета особенностей психологии и семейного воспитания в вызревании и преодолении российско-украинского кризиса; анализирует психологические аспекты общения украинских и российских выпускников Института Кеннана на конференции в Глебовке (май 2015 г.) и делает предположение, что отношения между Украиной

и Россией можно будет считать добрососедскими, если они будут отвечать народной пословице о том, что хорошим является тот сосед, которого не замечаешь.

В отдельный, четвертый раздел вынесены статьи о международных экономических отношениях, включая вопросы международных санкций относительно России и помощи Украине, а также о роли общественности в решении экономических проблем.

В статье *Ольги Носовой* проанализированы условия выполнения, пути реализации и экономические последствия соглашения об ассоциации Украины и ЕС. На основе исследования эффективности функционирующих институтов, состояния социальной и демографической структуры общества автор отмечает замедление темпов проведения рыночных реформ в Украине. В то же время, сравнительный анализ выгод и издержек участников договора об ассоциации, по ее мнению, позволяет определить привлекательность сотрудничества в рамках европейского вектора развития, а также изучить новые потенциальные возможности в процессе европейской интеграции.

Статья *Александра Бабанина* посвящена вопросам развития энергетики (преимущественно газового комплекса) в Украине, США и России. Автор отмечает, что независимое экспертное сообщество должно принимать участие в освещении и решении проблем этой отрасли, действуя в интересах общества. Полезным, по мнению автора, было бы также сотрудничество экспертов трех стран для повышения энергоэффективности их экономик.

Сергей Шенин делится рассуждениями о формировании необходимых условий для возобновления российско-украинского диалога, рассматривая изменения в экономике и политике России под воздействием санкций, а также попытки Запада влиять на экономические реформы в Украине путем предоставления ей помощи. По мнению автора, ни санкции, которые лишь консолидируют общество и укрепляют позиции власти, ни поддержка украинской экономики, которая является недостаточной, слабо продуманной и неадекватной ситуации, не ведут к возобновлению баланса сил в регионе. Соответственно, делается вывод, что условия для российско-украинского диалога не созрели, хотя усилия интеллектуалов могут ускорить этот процесс.

Подводя итог, следует отметить, что определенная, меньшая часть участников дискуссии в Глебовке и авторов предлагаемого выпуска «Агоры» склонна исходить из позиции признания ответственности обеих сторон, – Украины и России, за возникновение конфликта, и считают главной задачей сглаживание последствий обоюдных просчетов. Другая, большая часть, напротив, считает первоочередным делом для обоих обществ признание существования российской агрессии против Украины и исключает возможность быстрого возобновления понимания – через позицию нынешнего кремлевского руководства и конфронтационный дискурс элит, который базируется на мировоззренческих и фактологических противоположностях в интерпретации событий. Но обе группы авторов считают, что независимо от разногласий в их взглядах, интеллектуалы должны стремиться быть на стороне правды, налаживать диалог и не терять перспективу будущего взаимопонимания.

Антонина Колодий,
член редколлегии,
председатель Ассоциации украинских
выпускников Института Кеннана

Иван Курилла,
член редколлегии,
председатель Совета Российского товарищества
выпускников Института Кеннана

INTRODUCTION

The 15th issue of *Agora* offers its readers a collection of research papers and essays by authors from Ukraine and Russia who seek to help these countries overcome the crisis in bilateral relations. They believe that the starting point should be a dialogue among intellectuals concerned with public affairs. Such people ought to be willing and able to rise above today's pain and prejudice and offer a long-term vision for the relationship between the two countries. The May 2015 conference of the Kennan Institute's Ukrainian and Russian alumni was held with exactly this objective in mind.

The last two years were among the most painful in the history of Russian-Ukrainian relations. Propaganda, grievances both justified and unjustified and, worst of all, thousands of deaths have already built a wall of distrust between the two nations, and a wall of hostility between many Russians and Ukrainians.

One might think that academics cannot do much in such a situation and that politicians do not take their opinions into consideration. However, intellectuals from the two countries now bear a huge responsibility for the future of relations between Ukraine and Russia. We are convinced that crimes will be acknowledged as crimes and mistakes will be accepted as mistakes in this future relationship, and that both heroes and victims will be recognized as such. We also believe that these heroes and victims will be individuals and not nations as a whole. But the acknowledgement of personal guilt will not alleviate the problem of collective responsibility, and Russia and Ukraine need to build a new kind of relationship.

The task of intellectuals in both countries is to make sure that perception of the world is not reduced to a black and white confrontation. Both Russian and Ukrainian societies are complex. This complexity can fuel conflicts, domestic and international alike, but it can also become the foundation for restored bilateral relations. Propaganda speaks the language of war and intellectuals must never partake in such a discourse.

Intellectuals from Russia and Ukraine who came together just outside of Kyiv in May 2015, know from personal experience how difficult it has become to find a language that would unite us, how easy it is to accidentally hit a sore spot by uttering a careless word and how easy it is to provoke conflict by describing reality in language that is not conducive to genuine dialogue. This is exactly why efforts to find common ground for such a conversation are so important. Even if politicians have no use for it today, people will definitely need it tomorrow.

Each of the authors represented in this edition of *Agora* intends to make a contribution to a future of mutual understanding, and does so by referring to the field of his or her expertise. The authors approach the task in several different ways: some texts are more academic, others are essays appealing to emotions, but all are united by the search for a language that promotes genuine dialogue.

An introductory article by *Mykhailo Minakov* calls for all Eastern European nations to distance themselves from the traumas of the 20th century that turn us into pessimists. He emphasizes that it is important to remember the tragic part of our history, but “not let it limit our possibilities” in constructing the future. He believes that the “current task of reconciliation is the first step in a long-term strategy for Eastern Europe's successful future”.

Articles making up the *first section* examine the present-day Ukrainian-Russian relations from very different angles.

Mykhailo Pashkov relies on vast sociological research data to demonstrate the growing alienation between the two nations as a result of the Russian-Ukrainian conflict and Ukraine's de-prioritization of maintain relations with the Russian Federation. He stresses the need to construct a new 'paradigm of coexistence' between the neighboring states, since, in his view, reconciliation with Putin's present-day Russia is impossible. At the same time, he argues that we ought to have another objective too: the revitalization of mutual trust between the two countries, combined with respect for the sovereign right of every nation to determine its form of government and the vector of its civilizational development.

Alexander Obolonsky looks at the latest stage in Russian-Ukrainian relations in an attempt to assess and compare the moral grounds of political protests in Russia and Ukraine. He does so by relying on the 'cynicism vs. romanticism' scale. According to Obolonsky, Russian society is experiencing anomia and an erosion of values, while the Russian leadership is oriented towards the so-called 'downgrading' adaptation. The author analyses the evolution of political cynicism in Russia and contrasts this with Ukraine's romanticism and attempts to 'breakthrough towards an open model of society', towards an 'upgrading' adaptation. Obolonsky sees a "moral duty of intellectuals" in both countries' efforts "to delegitimize political cynicism and contribute to the shift of the political 'pendulum' towards rationalism".

Larisa Deriglazova places the problem of bilateral relations into the wider context of contemporary unconventional wars, emphasizing the need to discuss the 'unthinkable' nature of what is currently happening between Russia and Ukraine. The author states that one can observe 'similar developments' in both countries: "propaganda instead of information, mobilization for 'victory' instead of searching for compromise that is necessary for peace; simplification and schematization instead of attempts to understand complex problems and find solutions to them". It is from here that she extends her appeal to experts from both countries: abstain from blaming each other and instead follow the moral formula suggested by Alexander Solzhenitsyn back in 1972 – "Live not by lies!"

Kateryna Smaglyi analyzes the practical steps undertaken by social activists from Ukraine and Russia to overcome fear and prejudice. These steps are part of the "Ukraine with One's Own Eyes" project organized under the aegis of the Kennan Institute's Kyiv office. The project team arranged short-term visits to Ukraine for Russian activists, journalists, think tank representatives and artists, so that they could form their own opinion about life in Ukraine after Euromaidan. The project aims to demonstrate the importance of maintaining contact between Ukrainian and Russian NGOs and citizens, facilitate societal dialogue, as well as cultural and interpersonal diplomacy, and outline development paths for Russian civic education, which is especially important, since Russian civil society is rather weak.

The second section comprises articles that deal with the issues of information warfare, propaganda and counterpropaganda, and the positive and negative impacts of mass media upon Russian-Ukrainian relations.

Antonina Kolodii analyzes contemporary 'black' propaganda from Russia, paying special attention to its methodology, which was developed by Russian theoreticians of unconventional warfare, such as Evgeny Messner ('rebel-war' theory), Yuri Gromyko and Yuri Krupnov ('consciential war' theory) and Vladislav Surkov (concept of 'non-linear wars'). 'Consciential war' is war aimed at destroying certain types of consciousness and identity. Its methods include psychological, informational and even physiological pressure upon an adversary, but a special role is assigned to fierce lies supported by falsified TV images. The author emphasizes that intellectuals in both countries need to undertake considerable efforts in order to counteract these methods, since this discursive warfare seems to have precluded mutual understanding.

Roman Shutov aims to assess the efficiency of Russian propaganda in the territories under the control of the Ukrainian government, and to identify possible ways to minimize its consequences. His focus is on Ukraine's security in the context of the unannounced war. The author analyzes measures undertaken by the government, mass media and civil society to counteract propaganda and concludes that their efforts are relatively inefficient, because they leave a lot of space for Russia's informational and psychological influence in Ukraine. The article also suggests possible ways to minimize the risks associated with Russian propaganda.

Vitaliy Zhuhay examines the coverage of interstate relations between Ukraine and Russia in 2014–2015, focusing on the ethical aspect of news coverage in the context of the annexation of Crimea, military action in Eastern Ukraine and Russia’s information warfare against Ukraine. He analyzes the range of materials in terms of themes, genres and visualization methods and concludes that “when covering interstate relations, neither Russian, nor Ukrainian media present information in the balanced way required by the standards of high-quality press. Journalists also fail to sufficiently comply with ethical norms in their work”. At the same time, comparison of media products coming from the two countries provides evidence that Russian media “to a larger extent, demonstrates an unbalanced presentation of information, violation of ethical norms, use of hate speech and calls for violent overthrow of the current constitutional form of government [in Ukraine]”.

Nadezhda Azhgikhina examines the 2014–2015 dialogue between Russian and Ukrainian professional journalist organizations supported by international and intergovernmental organizations that monitor human rights, freedom of speech and media independence. Based on this analysis, she concludes that such dialogue creates tangible prospects for overcoming ‘information warfare’ and manifestations of ‘hate language’ and aggression in mass media.

The third section comprises several articles on the role of cultural diplomacy in Ukrainian-Russian dialogue, historical examples of cultural exchanges between Ukrainian and Russian writers and some psychological aspects of the present-day Ukrainian-Russian crisis.

Victoria Teliga examines the opportunities and limitations of cultural diplomacy as a mechanism for improving Ukrainian-Russian relations. She offers an overview of Russia’s and Ukraine’s approaches to using their history and cultural legacy (or neglecting them), in order to achieve domestic and foreign policy objectives. The author also suggests certain recommendations on how Ukraine could enhance the marketing of its cultural product, thus facilitating the start of an equal dialogue and creating an opportunity for partnership between Ukraine and Russia in the future.

Natalia Kudryavtseva analyzes the language issue in Ukraine. The author argues that, being largely political, the notion of Ukrainian-Russian bilingualism, grounded in identity and historical memory, cannot account for the complexity of present-day language challenges.

Galina Alekseeva offers a literary overview of the presence of Ukrainian authors in Leo Tolstoy’s life. Having studied his personal library, she concludes that the deep interest that Tolstoy took in world literature no doubt extended to Ukrainian writers, whom he held in great respect. Furthermore, during his last years of life, Tolstoy met and corresponded with some representatives of the Ukrainian nation and Ukrainian *intelligentsia*.

Alexander Shapiro focuses on the importance of psychology and family factors in the development of the Russian-Ukrainian crisis and efforts to overcome it. He analyzes the psychological aspects of the interaction between Russian and Ukrainian alumni of the Kennan Institute at the Glebovka conference in May 2015, and suggests that it will become possible to consider relations between Ukraine and Russia as neighborly, only when they comply with the old saying: “good neighbors are those whose presence we do not notice very much”.

The fourth section brings together articles on international economic relations, including the international sanctions against Russia and assistance to Ukraine, as well as the role of society in solving economic problems.

Olga Nosova analyzes the conditions, implementation paths and economic consequences of the EU-Ukraine Association Agreement. Having studied the efficiency of existing institutions and the social and demographic structure of society, the author points out that the pace of market reforms in Ukraine has slowed down. At the same time, she believes that comparative analysis of costs and benefits for the parties to the Association Agreement demonstrates that the European development vector is an attractive one for Ukraine. It also offers a chance to analyze new opportunities arising along the path of European integration.

Olexander Babanin deals with the energy sector, primarily the gas complex, in Ukraine, Russia and the USA. The author notes that the independent expert community should be involved in discussing and solving the problems of this sector in the interests of society. In his point of view, it would also be good if experts from the three countries could work together to enhance the energy efficiency of the national economies.

Sergei Shenin shares his ideas on the conditions needed to restore Russian-Ukrainian dialogue and considers the changes in Russia's economy and politics prompted by international sanctions. He also examines attempts made by the West to influence reforms in Ukraine by offering assistance. In his point of view, sanctions against Russia only serve to consolidate the society and strengthen the position of the leadership, while assistance to Ukraine's economy is insufficient and poorly thought through. Hence, neither will lead to the restoration of a balance of power in the region. He concludes that conditions for Russian-Ukrainian dialogue are not mature enough, yet efforts undertaken by public intellectuals could help speed up the process.

In conclusion, one should note that a certain, somewhat smaller, group among the Glebovka discussion participants and authors of the present *Agora* issue insist that we need to acknowledge the responsibility of both Ukraine and Russia for the current conflict, and believe that the primary task is to alleviate the negative consequences of both parties' miscalculations. Another, larger, group considers it a priority for both societies to acknowledge Russian aggression against Ukraine. They exclude the possibility of a swift recovery of mutual understanding, due to the position of the current Kremlin leadership and the confrontational discourse of elites who rely on ideological and factual extremes in their interpretation of events. However, both groups of authors believe that, despite differences in their views, intellectuals ought to take the side of truth, engage in dialogue and never lose sight of a future defined by mutual understanding.

Antonina Kolodii,
Editorial Board Member,
Chair of the Kennan Institute Ukrainian
Alumni Association Advisory Council

Ivan Kurilla,
Editorial Board Member,
Chair of the Kennan Institute Russian
Alumni Association Advisory Council